

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Fartek

Kuba, položaj žensk po revoluciji leta 1959

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Fartek

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Kuba, položaj žensk po revoluciji leta 1959

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Posebna zahvala gre mentorju dr Žigi Vodovniku za strokovno svetovanje in potrpežljivost, ki je velikokrat prišla še kako prav pri nastajanju diplomskega dela. Zahvalila bi se tudi staršem za vso podporo v vseh teh letih študija. Prijatelji, hvala tudi vam, ki ste verjeli vame in me vedno znova spodbujali s svojim optimizmom.

Kuba, položaj žensk po revoluciji leta 1959

Diplomsko delo se osredotoča na socialni položaj skozi pravice žensk po kubanski revoluciji in ugotavlja, ali se je zaradi vpeljave socializma kot glavne ideologije, življenje na Kubi res izboljšalo in na katerih področjih. Da bi si na to čim bolje odgovorili, smo naredili primerjavo med položajem žensk pred in po revoluciji. Zanimala so nas predvsem področja zaposlovanja, izobraževanja in zdravstva ter položaj v družini. Še pred tem pa smo opredlili pojem revolucije, ki je privedel do uvedbe socializma na Kubi. Osrednji cilj je bil tako ugotoviti, ali je življenje žensk na Kubi res postalo bolj enakopravno zaradi vpeljave socializma. Ideologija, ki ženskam obljublja ekonomsko neodvisnost in večjo svobodo. V delu ugotavljamo, da se je življenje žensk v javni sferi res izboljšalo. Zasebna sfera je pa še vedno v moški domeni, kajti opazamo, da je kultura še precej seksistična.

Ključne besede: Kuba, revolucija, socializem, pravice žensk, emancipacija.

Cuba, the position of women after the 1959 revolution

This diploma thesis focuses on the social position of women, viewed through women's rights after the Cuban revolution, and determines whether the introduction of socialism as the main ideology has really improved the quality of life in Cuba, and if so, in which areas. In order to answer this question the best we can, we have made a comparison of the position of women before and after the revolution. Of foremost interest were employment, education, medical care and the position within the family. Before this we have defined the term revolution, which has led to the introduction of socialism on Cuba. Our central goal was to determine whether the lives of women in Cuba have become more equal because of the introduction of socialism. The ideology which promises greater economic independence and greater freedom to women. In this thesis we have come to the conclusion that the lives of women have indeed improved in the public sphere. The private sphere is still controlled by men, as we have discovered that the culture is still very sexist.

Key words: Cuba, revolution, socialism, women's right, emancipation.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	7
1.1	Metodologija.....	7
1.2	Namen in cilj.....	8
1.3	Raziskovalni vprašnji.....	9
1.4	Struktura diplomskega dela.....	9
2	KUBANSKA REVOLUCIJA	11
2.1	Splošno o revoluciji.....	11
2.2	Socialistična revolucija.....	13
2.3	Ženske in revolucija.....	14
2.4	Kubanska revolucija.....	17
2.5	Vloga žensk v kubanski revoluciji.....	18
2.5.1	Federacija žensk na Kubi (Federación de Mujeres Cubanas).....	19
3	SOCIALIZEM NA KUBI.....	21
3.1	Splošno o socializmu in žensko vprašanje.....	21
3.2	Socializem kot glavna ideologija na Kubi po revoluciji.....	22
4	PRAVICE IN VLOGA ŽENSK PO KUBANSKI REVOLUCIJI.....	25
4.1	Splošno o pravicah žensk.....	25
4.2	Položaj žensk pred revolucijo.....	27
4.3	Položaj žensk po revoluciji.....	29
4.3.1	Pravice žensk v izobraževanju.....	29
4.3.2	Pravice žensk v zaposlovanju.....	30
4.3.3	Pravice žensk v zdravstvu.....	32
4.3.4	Ženske in družinsko življenje.....	33
5	ZAKLJUČEK	36
6	LITERATURA.....	38

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Odstotek zaposlenih žensk.....	28
Tabela 4.2: Odstotek žensk na različnih delovnih mestih leta 1975.....	31
Tabela 4.3: Ženske v parlamentu	32

1 UVOD

Kubi, deželi cigar in sladkornega trsa, je med letoma 1959 in 2008 predsedoval karizmatični Fidel Castro. Ta je znan po maratonskih govorih in vpeljavi socializma na otok. Želel je vrniti moč "malemu človeku" in odvzeti nadzor Združenih držav Amerike nad državo Latinske Amerike. Vendar za kakšno ceno?

Kuba nam daje občutek, da smo se vrnili za nekaj desetletij v preteklost. Na glavnih cestah galopirajo konji, vpreženi v kočijo, na ulicah je prisotna nostalgija s podobami Che Guevare. Čas se je ustavil nekje vmes med gverilskimi boji na Sierrri Maestri in karnevalskimi plesi na ulicah Santiaga.

Ekonomsko-politični položaj na Kubi v času Fidela Castra kaže na enostrankarski politični sistem, ki zapira meje pred globalnim kapitalizmom. Svoboda govora je omejena in cenzura je vse prej kot neznanka. Obstajata pa socialno zdravstvo in izobraževanje, ki sta za vse enako dostopna in brezplačna. Kljub temu se Kube drži sloves države, ki zatira človekove pravice, in to bo tudi rdeča nit diplomskega dela. Še posebej se bomo posvetili pravicam žensk v času Fidela Castra, kajti že eden prvih velikih zagovornikov socialističnih idealov Francoz Charles Fourier je zapisal: "V vsaki družbi je stopnja ženske emancipacije naravno merilo splošne emancipacije" (Meyer 1977, 86). Ta citat bo naše vodilo skozi celotno diplomsko delo

1.1 Metodologija

Politično-ekonomski sistem na Kubi je še močno pod vplivom komunistične stranke, ki omejuje svobodno ekonomsko iniciativo svojim državljanom. Kljub temu pa sta ljudem omogočena socialno zdravstvo in brezplačno izobraževanje, ki sta za vse enako dostopna. V diplomskem delu nas bo tako zanimal socialni položaj državljanov, natančneje žensk ter njihov položaj in pravice po kubanski revoluciji, oziroma v času vladanja Fidela Castra. Pri tem si bomo na začetku pomagali z metodo zbiranja podatkov, s katero bomo naredili pregled zbrane literature. Literatura bo obsegala znanstvene članke, knjige, internetne vire in statistične podatke.

Čeprav še danes Castro na Kubi velja za močan kult osebnosti, ki ga mnogi Kubanci povelečujajo, ima vseeno veliko nasprotnikov in drugače mislečih, ki se z njegovo ideologijo ne strinjajo. To bo prav gotovo tudi mogoče opaziti med samim prebiranjem literature in poskušali bomo razumeti obe stališči avtorjev. Komperativno metodo bomo uporabili pri opisovanju pred- in porevolucionarnega položaja žensk na Kubi, pri čemer bomo tako dobili podobnosti in razlike med tema dvema obdobjema. Pri razlagi pojmov nam bo v pomoč deskriptivna metoda, pri kateri gre za enostavno opisovanje predmeta raziskovanja, odnosov med predmeti in empiričnimi dejstvi. Z njo si bomo pomagali pri opisovanju in razumevanju same revolucije, socializma in na koncu tudi pravic žensk, ki bo moralo biti čim bolj objektivno in vsestransko. Ker je zgodovina pomembna pri razumevanju pojmov, bomo tako pri samih razlagah uporabili zgodovinsko-deskriptivno metodo, ki nam bo s pomočjo dokumentov, kot so na primer ustava in razni zakoni, pokazala dejansko stanje tedanje družbe in politično-ekonomski položaj v državi.

1.2 Namen in cilj

V današnjem času so človekove pravice še kako pomembne. Vstaje in upori se dogajajo po vsem svetu in zahteve po spremembah in boljšem življenju so vse glasnejše. Kapitalizem nima več trdnih tal pod nogami. Ta položaj lahko vsaj posredno prezrcalimo v 50. leta prejšnjega stoletja Kube. Takrat so uporniki na Kubi zahtevali suverenost države ter prenehanje vpliva kapitalizma in Združenih držav Amerike. V socializmu so videli upanje na boljše življenje. Kubanska revolucija je tudi lep primer, da je zlo premagljivo.

Namen diplomskega dela je z uporabljenimi metodologijo predstaviti socialni položaj skozi pravice žensk po kubanski revoluciji in ugotoviti, če se je zaradi vpeljave socializma kot glavne ideologije življenje na Kubi res izboljšalo in na katerih področjih.

Cilj diplomskega dela bo tako ugotoviti, ali je življenje žensk na Kubi res postalo bolj enakopravno zaradi vpeljave socializma, ideologije, ki ženskam obljublja ekonomsko

neodvisnost. Zanimalo nas bo tudi, če se ta neodvisnost kaže tudi na drugih področjih, kot so izobraževanje, zdravstvo in družina.

1.3 Raziskovalni vprašanji

Kuba je v času Batistove diktature trpela močno zatiranje na socialnem področju. Ženske so pred letom 1959 prestajale zatiranje in neenakopravnost, imele so omejene možnosti do izobraževanja, zaposlovanja in zdravstvenih storitev. Veljale so za drugorazredne državljane. Castrova revolucija bi jim naj izboljšala življenjske razmere in jim predvsem dala enakost med spoloma, kar je pa navsezadnje tudi ena glavnih vrednot socializma, ki po letu 1959 postane glavna ideologija na Kubi.

V pričujočem diplomskem delu se bomo tako ukvarjali s tezo oziroma vprašanjem, ali se je položaj žensk po letu 1959 res spremenil in če se je, ali je res boljši kot za čas Batistove diktature.

Posebno pozornost bomo namenili različnim področjem zasebne in javne sfere ter tako iskali dejavnike enakosti oziroma neenakopravnosti. Zanimala nas bodo predvsem področja izobraževanja, zaposlovanja in zdravstva, ki v razvitih državah veljajo za nekaj samoumevnega. Posebno pozornost bomo tudi namenili zasebni sferi, torej družini, ki velja na Kubi še vedno za precej seksistično področje, in tako ugotavljali na primeru Kube, ali je ženska enakopravna moškemu v družini kljub visoki izobrazbi in dobri zaposlitvi.

1.4 Struktura diplomskega dela

V prvem delu bomo na kratko predstavili kubansko revolucijo, ki je trajala med leti 1953 in 1959. Predstavili bomo pomembne značilnosti revolucije in za kaj so se borili ter kakšen je bil njeni namen. Pred kubansko revolucijo pa se bomo dotaknili francoske revolucije, ki predstavlja prvo moderno revolucijo, ter oktobrske revolucije, ki velja za prvo socialistično revolucijo in je tako močno vplivala na kubansko.

V drugem poglavju bomo opisali socializem kot glavno ideologijo na Kubi pod vladavino Fidela Castra. Zanimale nas bodo splošne značilnosti socializma in žensko vprašanje skozi pogled marksistov, ki so močno vplivali na socialistične družbeno-politične sisteme.

V tretjem delu se bomo osredotočili na pravice žensk na Kubi. Najprej bomo predstavili zgodovino pravic žensk na splošno, potem položaj žensk na Kubi pred revolucijo pod vladavino Batiste in nato življenje žensk na Kubi po letu 1959. Zanimalo nas bo predvsem, če se je življenje kubanskih žensk po letu 1959 izboljšalo in če se je res, na katerih področjih.

V zaključnem delu bomo podali sklepne ugotovitve in odgovorili na zastavljeni raziskovalni vprašanji.

2 KUBANSKA REVOLUCIJA

V tem poglavju bomo na kratko opisali definicijo revolucije in se dotaknili začetkov moderne revolucije, ki se je začela s francosko. Zanimala nas bo tudi oktobrska revolucija, ki predstavlja začetek socialistične revolucije. Še posebej se bomo posvetili položaju žensk prej omenjenima revolucijama in njihovi vlogi ter kakšne posledice je imela za pravice žensk.

Na koncu bomo opisali kubansko revolucijo, njene značilnosti in posledice, ki so prinesle za ženske.

2.1 Splošno o revoluciji

“Nič ne bi moglo biti bolj oddaljeno od izvirnega pomena besede 'revolucija' kot ideja, ki je obvladovala in obsedala vse revolucionarne akterje, namreč to, da so agenti v procesu, ki izgovarja popoln konec nekega starega reda in prinaša rojstvo novega sveta” (Arendt 1973, 42).

“Kot metafora za odnose med ljudmi je beseda pozneje nakazovala večno, nezadržno, ponavljajoče se gibanje, vzpone in padce človeške usode” (Jalušič 1992, 1). Šele v 17. stoletju so besedo revolucija začeli uporabljati kot politični pojem, vendar pa kot vrnitev nazaj, k prvotnim koreninam, in tudi prvotni cilj francoske revolucije je bil vzpostavitev starega reda.

Po Kroeberju (1996, 6) je revolucija uspešna le takrat, ”ko gibanje odstrani stari režim”. Francosko revolucijo tako lahko vidimo kot nek arhetip, ki je močno vplival na druge revolucije in jim dal neko upanje, da je elita premagljiva.

Začetek modernih revolucij tako predstavlja francoska revolucija iz leta 1789, kajti takrat se prvič v zgodovini meščanstvo skupaj z delavstvom upre absolutni kraljevi vladavini in fevdalni oblasti. Začne se vzpon meščanstva, ki tako postavijo temelje za poznejši sistem parlamentarne demokracije. Za vzpon na oblast ni več potrebna ”modra kri”.

Avgusta 1789 francoska konstituenta (francosko *Assemblée nationale constituante*) sprejme Deklaracijo o pravicah človeka in državljana (francosko *le déclaration des droits de l'homme et du citoyen*). Deklaracija se ne nanaša na specifične zakone, ampak nagovarja državljanke, svobodo in splošno dobro. Kot bi bila glas za človeštvo samo (Cranston 1989, 46).

Glavni cilj francoske revolucije je tako oblikovanje novega človeka oziroma liberalizacija primitivnega.

“Francoska revolucija je Francoze spremenila v republikance. Čeprav so izvolili kralja, je ta moral priznati 'suverenost naroda' ter odgovarjati državljanom in ne več bogu” (Cranston 1989, 47). Suverenost naroda je bila v tistem času močna nova ideja in še danes predstavlja steber demokratične države, kajti svoboda državljanov je temeljna pravica, ki ti je noben ne more in ne sme na silo vzeti. Velikokrat pa je suverenost 'prirejena' in na tak način izkoriščena. Za mnoge avtoritarne režime tako velja, da je narod suveren, ampak le, če se strogo drži zakonov in temeljne ideologije, ki je prisotna v državi.

Tu lahko še omenimo Robespiera in Lenina, ki se strinjata, da je “glavni cilj revolucij spremeniti način življenja ljudi; družbeno in gospodarsko” (Cranston 1989, 53). Pri francoski revoluciji tako lahko jasno vidimo, da je imela velike posledice na samo življenje ljudi. Ti niso bili več pod vladavino kralja in so si tako sami krojili nadaljnjo usodo, kar je pa imelo tudi ogromne posledice za prihodnje generacije, in to ne samo Francozov.

Vendar pa Robespierre ni verjel, da bodo politične, družbene in gospodarske spremembe same, čeprav radikalne, dosegle popolno svobodo ljudi (Cranston 1989, 54). To trditev nam lahko potrди zgodovina sama, kajti praktično do danes so se ljudje borili za določene pravice in spremembe in kar je še najbolj pomembno; še danes se borijo.

Revolucija nam lahko tako prinese veliko družbenih sprememb, za katere se borimo, vendar pa za določeno ceno. Revolucijo lahko izenačimo z nasiljem, ki pa ga marksizem strogo zavrača, čeprav meni, da je nujno za politično emancipacijo.

Engels pravi, da je “nasilje – po Marxovih besedah – babica vsake stare družbe, ki je zanosila novo, da je orodje, s katerim se družbeno gibanje uveljavlja in s katerim razbija skrepenele, odmrle oblike /.../ Le med vzdih in stoki dopušča možnost, da bo za strmoglavljenje izkoriščevalskega gospodarstva morda potrebno nasilje – žal! Kajti vsaka uporaba nasilja demoralizira tistega, ki ga uporablja” (Lenin 1949, 21).

2.2 Socialistična revolucija

Če francoska revolucija pomeni začetek moderne revolucije, pa oktobrska revolucija pomeni začetek socialistične revolucije, ki je imela močan vpliv na kubansko revolucijo. Torej, če hočemo razumeti revolucijo na Kubi, moramo prej razumeti socialistično revolucijo.

Po Thedi Skocpol je “socialistična revolucija hitra, osnovna transformacija v družbi in razrednih strukturah, ki jo spremlja upor od spodaj. Hitro odstrani obstoječe pravne in družbene vzorce ter jih nadomesti z novimi vzorci reda” (Carter 2012, 441).

To je tudi uspelo Fidelu Castru in njegovim gverilcem. Po dolgotrajnih bojih in izgubi velikega števila revolucionarjev je padel režim Batiste in njegove diktature. Vpliv Združenih držav Amerike na življenje Kubancev je zamenjal vpliv Fidela Castra in komunistične stranke.

Foran (2009, 18) opisuje pet dejavnikov, ki privedejo do socialistične revolucije, in prav vse lahko prezrcalimo v čas pred kubansko revolucijo ter tako dobimo dobro predstavo, zakaj je prišlo do revolucije. Identificirani dejavniki pa so:

1. vključitev države v kapitalistično svetovno gospodarstvo, ki ustvarja socialno in gospodarsko nezadovoljstvo med različnimi sloji prebivalstva;
2. represivna, izključevalna, personalizirana država, ki jo vodi diktator ali kolonialna država ter je pogosto odtujena od spodnjega in celo srednjega razreda;
3. v državi je prisotna močna politična kultura, ki črpa iz formalnih ideologij, kot je na primer socializem, ljudskih običajev, kot so spomini iz preteklih bojev, ter pogostih idiomov, kot sta nacionalizem in družbena pravica;

4. revolucionarna kriza, ki nastane zaradi padca v gospodarstvu. Ta padec pa lahko ustvarijo revolucionarji sami v okviru boja, kot je to storilo Castrovo gibanje 26. julija, ki je leta 1958 uničilo pridelek sladkornega trsa;
5. spori in rivalstvo med osrednjimi organi v državi ter nesoglasja zaradi zunanje politike.

Za prvo socialistično revolucijo velja oktobrska, ki je potekala v Rusiji pod vodstvom Lenina.

V nasprotju z revolucijo 1905 in februarско revolucijo 1917, ki so ju napovedovali množični pohodi in stavke, je potekala velika socialistična oktobrska revolucija od 6. do 8. novembra 1917 (po ruskem julijanskem koledarju od 24. do 26. oktobra) v Petrogradu skoraj brez sodelovanja množic (Trenc-Frelj 1999, 137).

Vseeno pa je bil program precej zanimiv in privlačen za revolucionarje, predvsem kar se tiče "takojšnjega izstopa iz vojne, rušenje kapitalističnega sistema in uvedbo vlade delavcev in revnih kmetov" (Južnič 1985, 118), kar jih je na koncu pripeljalo do prevzema oblasti.

Prevzem oblasti boljševikov je bil relativno enostaven, kajti začetni odpor je bil šibek, vendar pa se je bitka za revolucijo takrat komaj začela. Sčasoma pa so zaradi vztrajne poglobitve revolucije izzivali vedno več opozicije. "Tako so z dekretom (23. 11. 1917) odpravili vse razredne razlike, čine, stopnje in vsi so postali le državljani" (Južnič 1985, 119). Odpravljeni so bili tudi čini v oboroženih silah in na tak način odpravljali sledi starega režima.

Ko so boljševiki prevzeli oblast, je bilo razširjeno mnenje, da nova vlada ne bo dolgo trajala, kajti "veliko resnih sodobnih opazovalcev /.../ je sodilo, da gre za skupino političnih avanturistov, osamljeno in brez dejavne podpore v ljudskih množicah" (Južnič 1985, 120). Njihove ideje bi naj bile nestvarne.

Vendar pa so v času vsesplošnega kaosa in popolne zmede v Rusiji pokazali še največ sposobnosti voditi Rusijo in ob tem je bila njihova prednost trdnost organizacije.

2.3 Ženske in revolucija

“Ženska ima največ svobode med revolucijo, vendar ji je pa ta ponovno odvzeta, ko se družba ponovno organizira” (de Beauvoir 1999, 165).

V tem poglavju bom na kratko opisala položaj žensk v francoski in oktobrski revoluciji in s tem pokazala, da so imele pomembno vlogo pri nastanku moderne in socialistične revolucije ter na tak način tudi imele močan vpliv na položaj žensk v kubanski revoluciji.

Francoska revolucija se je predvsem dotaknila žensk tretjega stanu, ki so zahtevale “neomejeno svobodo dela” (Kollontaj 1982, 88). Vendar pa to niso bile samo zahteve žensk, ampak celotnega proletariata, ki so v pariških mestih skupaj vzklikali “Svoboda dela!”. “Razredni instinkt je francoskim ženskam čisto preprosto kazal pot, po kateri morajo iti, če hočejo imeti možnost, da si na pošten način služijo vsakdanji kruh” (Kollontaj 1982, 88). Ženske francoskega proletariata so bile tako odločno na strani francoske revolucije in ženska participacija ni bila omejena samo na protestiranje, ampak so se tudi udeleževale srečanj v političnih klubih.

V pariških mestih so tako ustanovljale društva in se v velikih številih udeleževale moških zborovanj. Ženske, kot so bile Olympe de Gouges, Rosa Lacombe in druge, so “ženske pravice” zagovarjale pred pariško komuno s takrat primernim stavkom: “Če ima ženska pravico stopiti na morišče, mora imeti tudi pravico stopiti na govorniški oder” (de Beauvoir 1999, 112). Obe imenovani sta bili še istega leta obglavljeni.

Čeprav ženske med samo revolucijo niso dobile vseh političnih pravic, jih to ni odvrnilo od sodelovanja, kvečjemu nasprotno. Nekatere so se borile za nižje cene hrane, druge so se udeleževale različnih klubov, ki so jih ustanovile ženske, veliko jih je pa tudi sodelovalo v protirevolucionarnih gibanjih.

Prvi pravi korak k ženski emancipaciji pa je bil storjen med oktobrsko revolucijo. Oktobrska revolucija je namreč odpravila pravno neenakopravnost žensk in jih v

državljskih pravic izenačila z moškimi ter spremenila in preoblikovala življenja ruskih žensk.

Med oktobrsko revolucijo so se tako ženske priključile k aktivnostim z vnemo in predanostjo ter so hotele sebi in moškim dokazati, da so pripravljene in sposobne delovati za doseganje pravic in svoboščin za vse Ruse tako kot moški.

Med samo revolucijo so boljševiške ženske sprejele obnašanje znano kot *tverdaia*¹. Da so to dosegle, so morale biti ne samo "močne", ampak tudi racionalne, brez čustev in tudi neusmiljene, če je to bilo potrebno (Clements 1997, 60). To moško podobo so sprejele in le na ta način so verjele, da bodo lahko uničile patriarhat.

Kljub vsemu pa je tradicionalno moško obnašanje veljalo pri ženskah za deviantno. "Boljševiške ženske bi se naj oblačile po moško, pile, kadile, bile lezbijke ali vsaj heteroseksualno premiskovitne" (Clements 1997, 12).

"Vendar pa je realnost žensk med boljševiki bila bolj konvencionalna. Imele so monogamne odnose z moškimi in vsaj 45 % jih je bilo poročenih z moškimi, ki so sodelovali v revoluciji" (Rychkova 2009, 1). Svoje naloge so tako opravljale vestno in z navdušenjem.

Revolucionarka Alexandra Kollontai je bila še posebej navdušena nad neizobraženimi, vendar neustrašnimi ženskami, ki so "kljub vsemu šle v boj /.../ za pravice delavskega razreda in liberalizacijo žensk". Še bolj neverjetno pa je to, da so ženske poleg revolucionarnih nalog opravljale še tradicionalne naloge v gospodinjstvu (Porter 1987, 23). Ženska požrtvovalnost je bila tako prisotna v revoluciji in tudi v domači hiši.

1

Ruska beseda za stabilno in neomajno žensko.

2.4 Kubanska revolucija

Francoska revolucija predstavlja začetek modernih revolucij, oktobrska pomeni začetek socialističnih držav, vendar pa je kubanska prva, ki pripelje revolucijo v globalno skupnost.

Fidel Castro je s svojo gverilsko skupino 2. decembra 1956 pristal na Kubi z barko *Granma* (Babica), ki jih je iz Mehike pripeljala na obalo Kube pri plaži Las Colorados. Naleteli so na upor in utrpeli silovit poraz; le peščica preživelih je zbežala v gorovje Sierra Maestra. Vseeno pa je dve leti pozneje, 1. januarja 1959, Castrovo gverilsko gibanje prevzelo formalno politično oblast v Havani (Wolf 2011, 301).

Poraz kubanskega diktatorja Juana Batiste je bilo presenečenje v državi in drugod. Zmaga revolucionarjev (*los barbudos*) nad diktatorjem in njegovimi zavezniki je pritegnila pozornost ljudi po vsem svetu in je bila močan navdih za prihodnje revolucije. Selbin (2009, 22) je mnenja, da je "kubanska revolucija proces globoke spremembe, ki je ustvaril privlačno zgodbo in je popolni primer za druge, da ga posnemajo".

Decembra 1958 je Castrova vojska v celoti zasedla tri vzhodne province, Batistova vojska pa je bila v razsulu. Takrat je Batista vojaško poveljstvo predal generalu Eulogiju Cantillu, odstopil kot predsednik in 1. januarja 1959 z najožjimi sodelavci, družino in prijatelji zbežal v tujino. Castrove sile so nadaljevale ofenzivo do popolne predaje vladnih sil (Ferfila 2006, 784).

Kot ugotavlja Gott (2004, 165) sta bila revolucija in/ali socializem razumljena kot čisto naraven in pričakovan izhod iz nevzdržne situacije, v kateri se je znašla Kuba pred revolucijo. To predrevolucionarno obdobje so zaznamovali predvsem nekajdesetletna gospodarska stagnacija, politični neuspeh, korupcija, birokratske nesposobnosti, nasilje in družbeni polom. Naloga revolucije pa je bila obnoviti in urediti družbo ter zaceliti njene rane.

Castrova revolucija pa ni bila samo pomembna za Kubance, ampak tudi za druge države, ki so se soočale s podobnimi težavami. Selbin (2009, 22) ugotavlja, "da ni

mogoče razumeti sodobne Latinske Amerike in Karibov brez da bi upoštevali posledice kubanske revolucije in kakšen pomen je imela pri razvoju in spremembah, kajti nobena druga država takšne velikosti in skoraj noben drug revolucionarni primer ni imel takšen vpliv na toliko ljudi za tako dolgo”.

“Kot je bilo slišati v Castrovih prvih govorih, so Kubanci z zmago dobili pravico, da so spremenili svoj svet“ (Selbin 2009, 25). Revolucija je tako tudi boj za hrano, zemljo, mir, pravico, dostop do virov, zdravstva in izobrazbe. Za mnoge predstavlja revolucija začetek nečesa boljšega.

Kubanska revolucija je pomembno vplivala na prihodnje revolucije in zagotovo bo imela močan vpliv tudi na tiste, ki še prihajajo. Zagotavlja model kaj storiti in kaj ne za prihodnje akterje.

Predvsem pa je Kubanska revolucija zgodba o majhni skupini predanih revolucionarjev, ki so se borili za ljudi, za izboljšanje njihovega življenj.

2.5 Vloga žensk v kubanski revoluciji

Revolucija v revoluciji. Fraza, ki dobro opisuje ženski položaj v kubanski revoluciji. Ženske so se borile proti Batistovemu režimu in prav tako tudi za svoje lastne pravice; pravice do izobrazbe, zdravstva, delovnih mest in tudi do boljšega položaja v družini.

Ženske so igrale pomembno vlogo v tem zgodovinskem dogodku. Ne le da se je veliko žensk borilo v revoluciji, mnoge so tudi imele v njej vodilne vloge. Ženske, kot so bile Vilma Espin, Celia Sanchez, Melba Hernandez in Haydée Santamaria, so bile prave junakinje, ki so se borile v gverilskih bojih s Fidelom Castrom in drugimi.

Ženske so tako aktivno sodelovale v nacionalnem gibanju proti Batisti in leta 1958 ustanovile žensko gverilsko skupino. Do istega leta je bilo tako že 3000 vojakinj, ki so imele sicer “tipične” ženske vloge. Bile so medicinske sestre, kuharice in šivilje (Murray 1979, 65).

Kljub temu je bil položaj žensk še vedno marginaliziran v samem revolucionarnem projektu. To tudi potrjuje Guevara (1968, 148), ki je v svojem dnevniku zapisal, da “moški niso hoteli sprejemati ukazov od žensk”. Tudi Hinze (2007, 1) potrjuje, da so ženske imele bolj vodilne vloge pri opismenjevanju. V ta namen so se izoblikovale brigade, ki so dosegle svoj vrhunec leta 1961. Te brigade so sestavljale mlade ženske in dekleta, stare med 10 in 18 let, ki so potovale po deželi z namenom učiti ljudi branja in pisanja. Njihov slogan je bil: “tu vas a aprender más de lo que enseñes” (“več boste naučili sebe kot druge”). Trdo delo brigadistk in več deset tisoč drugih žensk in moških je tako ustvarilo najbolj pismeno družbo na zahodni polobli.

K temu je najbolj pripomogla Federacija žensk na Kubi (*Federación de Mujeres Cubanas*), ki jo bomo bolj podrobno opisali v naslednjem podpoglavju.

2.5.1 Federacija žensk na Kubi (*Federación de Mujeres Cubanas*)

Federacija žensk na Kubi (špansko *Federación de Mujeres Cubanas*) je bila ustanovljena 26. avgusta leta 1960 pod revolucionarno vlado in s predsednico Vilmo Espin, ki je bila na čelu te organizacije vse do svoje smrti leta 2007.

Med veliko pismeno kampanjo leta 1960 je več kot 100.000 “učiteljev ljudi” opismenilo 700.000 ljudi. Več kot polovica opismenjenih je bilo žensk. Ta kampanja je tudi pripomogla k temu, da je Kuba po pismenosti peta na svetu (Index Mundi 2012).

“Organizacija je pripomogla tudi pri ustanovitvi Družinskega zakonika iz leta 1975. Za ta zakonik je volilo 98 % vseh volivcev in po njem moški za posilstvo ženske dobi 5 let zapora, če pa posili mladoletnico, pa ga ustrelijo“ (Rapping 1980, 7).

Organizacija si zasluge lasti tudi pri vzpostavitvi socialnega zdravstva, ki je bilo zelo učinkovito pri izobraževanju državljanov glede samega zdravstva in higiene. Velik napredek dosežejo tudi s sprejetjem porodniškega dopusta leta 1977, za katerega Fleiters-Lear (2003, 280) pravi, da je ženska po novem zakonu o porodniškem dopustu upravičena do trimesečnega plačanega porodniškega dopusta. Ustanovljene

so bile tudi porodničnice, v katerih so tako imele vse ženske pravico do poroda pod nadzorom osebja.

FMC tudi ustanovi posebne šole in tečaje za kmečke ženske. Leta 1961 se je tako 1000 žensk učilo branja in pisanja ter šivanja, kuhanja in osnovne higijene. Po končanem tečaju so jim bili dani šivalni stroji, da so lahko učile druge ženske. Prostitutkam so bile tudi umogočene "rehabilitacijske" šole, po katerih so se lahko zaposlile v tovarnah (Murray 1979, 67).

Po drugi strani pa Marisela Fleiters Lear (2003, 281) pravi, "da je organizacija pod nadzorom stranke in mora služiti njenemu namenu". To pomeni, da lahko kubanske ženske na srečanjih organizacije le razpravljajo o problemih, ki niso v nasprotju s komunistično stranko. Nacionalna direktiva organizacije se skoraj ni spremenila od svojega nastanka in je nekako podaljšek komunistične stranke.

Vseeno pa je organizacija pozitivno spremenila življenje žensk.

"Za mnoge ženske so aktivnosti te organizacije pomenile prvi korak iz domov v družbeno politično življenje" (Toro-Morn 2002, 34). Eni največjih dosežkov organizacije so tako bili vključevanje žensk v delovno silo, zagotavljanje množičnega izobraževanja za ženske in pritiskanje na reformo za žensko enakopravnost.

Primer vloge žensk v kubanski revoluciji nam tako jasno prikazuje, da so ženske odgovorile aktivno na diktaturo Batiste ter da je bila njihova vloga pri gibanju za socializem jasno in zavestno opredeljena.

3 SOCIALIZEM NA KUBI

3.1 Splošno o socializmu in žensko vprašanje

“V petdesetih letih 19. stoletja je vzporedno z oblikovanjem tistega, čemur danes pravimo ‘delavsko gibanje’, nastala revolucionarna socialna misel, danes pretežno ‘marksizem’, ki je bila izrednega pomena za nastanek političnega delovanja in pozneje družbenopolitičnih sistemov, socialističnih ali komunističnih” (Jalušič 1992, 73). Ta revolucionarna misel je imela velik vpliv na politična gibanja v 19. in 20. stoletju ter tudi na ženska gibanja. Ker se v diplomu osredotočamo na položaj žensk, bomo socializem tako povezali z ženskim vprašanjem.

Z marksistično-lelinističnega vidika Chinchilla (1977, 84) opisuje dva vidika, kako ženske aktivno sodelujejo v gibanjih. Prvi vidik je, da sodelujejo kot del delavskega gibanja, drugi pa, da se borijo za svojo liberalizacijo in hkrati sodelujejo pri gibanjih za socializem. Za socialiste morata biti ta dva vidika povezana. Liberalne in radikalne feministke pa zavračajo pomembnost prvega vidika, kajti ne vidijo liberalizacijo žensk v kontekstu sodelovanja z delavskim razredom, prav tako pa tudi ne verjamejo, da lahko pride do liberalizacije žensk skupaj s socializmom.

“Vseeno pa so bila delavska gibanja skozi zgodovino vedno povezana s feminističnimi gibanji in večina klasičnih marksistov je bilo feministov“ (Chinchilla 1977, 85). S tem mislimo na ljudi, ki so se zavedali izkoriščanja in zatiranja žensk ter so se bili pripravljeni boriti proti temu.

Resničen boj za emancipacijo žensk je torej ta, ki je del boja delavskega razreda, in tudi Marx in Engels sta položaj žensk “znanstveno” povezala s položajem delavskega razreda. Ženske so, tako kot delavci, izkoriščane. Kljub temu pa Marx in Engels nista posebej obravnavala ženskega vprašanja, ampak sta ga vključila v svojo razredno teorijo in teorijo odtujitve.

Družina se šteje za osnovno enoto socialistične družbe in morala socialistov je odvisna od tega. Vendar pa spolna osvoboditev ni oblikovana kot vprašanje, ki ima kaj opraviti s socializmom (Murray 1979, 59).

“Kljub izjavam Fidela Castra o ženski enakosti pred Deklaracijo o socializmu leta 1961 žensko vprašanje ni bilo nikoli del revolucionarnega boja, ampak je bilo prvič obravnavano 13. avgusta 1960 z ustanovitvijo Federacije žensk na Kubi“ (Toro-Morn 2002, 34).

Mnogi pa celo trdijo, da žensko vprašanje sploh ne obstaja in da je njen položaj dan z “naravnim poklicem”, ki jo omejuje na dom in jo določa za ženo in mater.

3.2 Socializem kot glavna ideologija na Kubi po revoluciji

Glavna ideologija na Kubi po letu 1959 postane socializem. Nova revolucionarna kubanska ustava tako poudarja, da je Kuba “socialistična država delavcev, neodvisnosti in suverenosti, organizirana z vsemi in za dobro vseh, kot združena, demokratična republika, za uživanje politične svobode, socialne pravičnosti, individualne in kolektivne blaginje in človeške solidarnosti” (Constitution of the Republic of Cuba, 1. čl).

Kubanski sistem pa ni socialističen zaradi teoretičnega imperativizma, ampak zaradi revolucionarne vlade, ki meni, da je socializem najbolj izvedljiv zaradi:

- tega, da Kubo za vedno osvobodi tuje prevlade in ji zagotovi suverenost in samoodločanje;
- mobiliziranosti, izobrazbe in organizacije priljubljene stranke sredi velikih antikapitalističnih sprememb, ki istočasno vključujejo ogromne spremembe v ljudeh samih;
- prestrukturiranja družbenega življenja, politične moči ter prevladujočih idej in prepričanj, da bodo lahko gospodarstvo, politična moč in ideologija ostale v rokah večine (Heredia 1991, 20).

Ko premišljujemo o socializmu na Kubi, se nam prav hitro zastavi vprašanje, kako je mogoče, da se je socialistični režim kljub padcu Sovjetske zveze in stalnemu pritisku Združenih držav Amerike tako dolgo ohranil. Harris (2009, 31) je mnenja, da sta “najpomembnejša faktorja, ki sta pripomogla k preživetju kubanskega socialističnega

režima, predanost socialističnim idealom in politični internacionalizem”. Po letu 1959 je tako kubanska vlada ustvarila bilateralne odnose z državami, medvladnimi organizacijami, nevladnimi organizacijami in progresivnimi družbenimi gibanji po svetu s samo enim namenom – da se izolira od najmočnejše države, Združenih držav Amerike.

Harris (2009, 33) poudarja, da so “Guevara in večina voditeljev kubanske revolucije verjeli, da je izolacija in blokada Združenih držav Amerike do Kube /.../ najboljša grožnja za preživetje revolucionarnega režima”. Gospodarska in politična neodvisnost od Združenih držav Amerike jim je tako omogočila, da že več kot 50 let živijo po ideologiji socializma.

Vendar pa je sistem družbenega nadzora na otoku minimaliziral število ljudi, ki sodelujejo v političnih procesih, ter število in raznolikost krajev v družbi, ki bi zagotavljali podporo za politične alternative. Sistemu je prav tako uspelo državljanom zmanjšati ideje o ideologijah upora, znanje o drugih ideologijah, zavedanju o zlorabah vlade itd. (Aguirre 2002, 67).

Čeprav torej Kuba ni v celoti socialistična država, pa Heredia (1991, 23) opozori na to, “da ima Kuba vseeno polno zaposlenost², naraščajoče družinske prihodke, dobro socialno varnost, popolnoma brezplačno izobraževanje in zdravstvene storitve, velik napredek v kakovosti življenja ter izredno družbeno mobilnost”.

Velik poudarek pa daje država tudi mednarodni humanitarni pomoči. Leta 2006 je bilo kubanskih humanitarnih delavcev prisotnih v 39 ameriških državah, v 29 afriških, v 18 azijskih in na Bližjem vzhodu ter v 15 državah v Evropi. Več kot 35 % vseh teh delavcev je bilo zdravnikov ali medicinskih delavcev (Harris 2009, 36).

Socializem na Kubi je izboljšal življenjski standard, ki pa ga je občutilo le 20 % najrevnejšega prebivalstva (Business Times 2013). Castro je pomagal najmanj privilegiranim, vendar za kakšno ceno. Na ta način si je res prislužil podporo in

---

2

Brezposelnost v letu 2011 je 1,4 % (Index Mundi 2012).

priljubljenost, ampak je gospodarstvo ožel do suhega. Na Kubi je sicer le 1,4-odstotna brezposelnost, vendar je ob tem treba upoštevati, da je dohodek zelo nizek. Povprečna plača na mesec je 17 ameriških dolarjev (USD) (Havanatimes 2012). Zelo znana fraza na Kubi je tako: "Fidel se pretvarja, da nas plačuje, mi se pretvarjamo, da delamo" (Bussines Times 2013).

Mogoče pa bo obdobje po Castru prineslo dobrodošle spremembe, časi se navsezadnje pod njegovim bratom Raulom spreminjajo. Vseeno pa se še vedno promovirata samo socializem ("Mas Socialismo") in revolucija ("La Revolucion").

Socializem je še vedno ujet v revolucionarnih starih časih.

4 PRAVICE IN VLOGA ŽENSK PO KUBANSKI REVOLUCIJI

4.1 Splošno o pravicah žensk

V tradicionalnih družbah je bil položaj žensk skrbno določen in njihova vloga je bila le reproduktivna in podrejena moškemu. S prihodom moderne države, ki z modernimi političnimi revolucijami uvede zakone, se njihov odnos ni bistveno izboljšal in že od samega začetka so za ženske uvedena dvojna merila. Ženske niso formalno niti neformalno enakopravne državljanke, ampak ostanejo v dvoumnem razmerju do oblasti in zakona. "Ženska narava" in morala veljata za nekaj drugačnega in nevarnega ter kot nekaj, kar ni primerno za politični prostor. Sčasoma so si pa izborile prostor v politični zgodovini, ki je potekal na tri načine, in sicer z vstopanjem žensk kot aktivnih subjektov v javnost, z zahtevami oziroma pravnim definiranjem pravic žensk in z zahtevo po enaki participaciji pri političnem in pravnem urejanju javnih in zasebnih zadev. Za to so se borile z gibanji in prizadevanjem, da bi se njihove pravice uzakonile in zapisale (povzeto po Jelušič in Zagorac 2004, 35–36).

Zaradi domnevne drugačnosti s stališča držav so tako ženske dolgo veljale kot manj pomembne ter zločini proti njim se precej časa niso šteli in definirali kot kršitve pravic. Ženske tako ostajajo na položaju 'med naravo in kulturo'. So bitja, ki so nekje vmes in tudi deklaracija po francoski revoluciji postavlja ženske v podrejeni položaj, čeprav so imele med samo revolucijo pomembno vlogo. Tudi Lenin se je strinjal s tem, da je uspeh revolucije odvisen od tega, koliko v njej sodelujejo ženske.

"Na območju fizičnega sveta prav tako lahko opazimo, da je ženski spol glede moči na splošno inferioren moškemu. To je zakon Narave, in nič ne kaže, da bi utegnil biti začasno ali stalno odpravljen v prid ženske" (Wollstonecraft 1986, 12). Tudi Olympe de Gouges zapiše v preambuli svoje deklaracije o pravicah ženske in državljanke, da so bile "neznanje, pozaba ali preziranje ženskih pravic /.../ edini vzrok za javno gorje in pokvarjenost oblasti" (de Beauvoir 1999, 181).

Brez izobrazbe tako ženske niso mogle uporabljati svojega razuma in posledično so tako bile izključene iz državljanskih pravic in državljanstva.

V 19. stoletju pa se v prid ženskam postavi John Stuart Mill, ki meni, da je razlika med sužnji in ženskami le ta, da moški hočejo od žensk vdanost. Sam je ogromno prispeval o zavedanju same potrebe po enakosti v zakonski zvezi in družini (de Beauvoir 1999, 182). Leta 1867 je tako Stuart Mill pred angleškim parlamentom prvič v zgodovini uradno zagovarjal žensko volilno pravico.

Boj za emancipacijo žensk je potekal vzporedno z bojem za politične pravice ter je predstavljal nadaljevanje deklaracij in tudi neposrednega izvajanja pravic. Nastajati so začele ženske organizacije in društva. V 19. stoletju pride do prvih mednarodnih bojev za pravice žensk, in sicer leta 1888 v Parizu in ZDA. Konvencijo v ZDA je podpirala mednarodna krščanska ženska organizacija. S prvo svetovno vojno pa se ženske premaknejo iz zasebne v javno sfero, kajti postanejo plačana delovna sila. Do druge svetovne vojne se močno povečajo tudi mednarodne ženske aktivnosti za mir, ki pa po drugi svetovni vojni dosežejo svoj vrhunec, in do ustanovitve Združenih narodov imajo ženske že v 31. državah volilno pravico. V 60. letih prejšnjega stoletja pa je skupaj z osvobodilnimi gibanji raslo tudi število žensk v teh gibanjih, še posebej v ZDA in v zahodni Evropi. Povsem drugo sliko pa vidimo v državah socialističnega bloka in nekdanje Jugoslavije, kjer ženske uživajo visoko stopnjo socialne in ekonomske emancipacije. Marksistična in socialistična tradicija jim je tudi prinesla reproduktivne pravice v formalnem smislu, kljub temu pa je še vedno predstavljal problem razmerja med javnim in zasebnim. Ženske so bile deležne več socialnih in formalno-pravnih pravic kot marsikje drugje na Zahodu. Dober primer je padec Berlinskega zidu leta 1989, ko v mnogih postsocialističnih državah pride do izrazitega nazadovanja (*backlash*) v pogledu reproduktivnih in socialnih pravic. Problem je bil tudi s sintagmo *rights of men* v Splošni deklaraciji človekovih pravic, ki so jo pozneje spremenili v *human right*. Prvotni izraz naj ne bi v celoti vključeval žensk (povzeto po Jelušič in Zagorac 2004, 41–45).

Pri tem lahko pridemo do zaključka, da človekove pravice niso popolne, če niso priznane pravice žensk.

4.2 Položaj žensk pred revolucijo

Da bi razumeli, zakaj je bila za ženske kubanska revolucija tako pomembna, moramo najprej razumeti njihov položaj pred revolucijo, torej pod Batistovo vladavino in vse tja do sužnjelastništva v 19. stoletju.

V 19. stoletju je na Kubi bilo največ sladkornih plantaž, ki so jih obdelovali sužnji, po večini moški. Ženske pa so delale kot služkinje. Delo na plantažah je bilo bolj fizično zahtevno, zato je bilo dano moškim, ženske pa so skrbele za gospodinjstvo (Murray 1979, 76). Večina sužnjev je bilo na silo pripeljanih iz Afrike.

V 20. stoletju je Kuba prišla še pod večji ideološki in gospodarski vpliv Združenih držav Amerike, ki je trajal vse do leta 1959. Kuba je do tega leta postajala počitniški otok Američanov in ženske so tako v večini delale v nočnih klubih in tudi kot služkinje v počitniških hišah Američanov. V tistem času je bilo 0,5 odstotkov vseh kubanskih žensk prostitutk (Murray 1979, 79).

Leta 1925 je bila ustanovljena komunistična stranka, ki je zahtevala enake plače za enako delo. Vendar pa je postala legalna komaj leta 1938 pod imenom *Partido Socialista Popular*, v zameno za tiho sprejetje Batistove diktature. Njihov program pa je tudi vključeval “*enake pravice za črnce in ženske*”. Nova ustava je bila sprejeta leta 1940, vendar pa nikoli ni bila dana v prakso (Murray 1979, 81).

Pred revolucijo leta 1959 je bil tako položaj žensk na Kubi problematičen, saj so se soočale z nepismenostjo, nezaposlenostjo, seksizmom, rasizmom in izkoriščanjem.

Marisela Fleites-Lear (2003, 277) opisuje žensko pred revolucijo kot “revno nepismeno katoličanko, katere življenje se je vrtelo le okrog hiše, otrok in moža ter je otroke rodila vedno doma in ni nikoli šla k zdravniku”.

Če pa je ženska vseeno hodila v službo, pa je najstarejša hči pazila na svoje brate in sestre (Murray 1979, 75). Izobrazba žensk tako ni bila zelo pomembna in od nje se je pričakovalo, da skrbi za dom in družino, kajti organizirano varstvo otrok je bilo zelo omejeno.

Omenimo nekaj statističnih podatkov, ki nam prikazujejo, v katerih poklicih so bile

ženske najbolj zaposlene. Leta 1903 je bilo 70 % žensk služkinj, druge pa so delale v tobačni industriji. Leta 1919 se je delež služkinj malo zmanjšal, in sicer je padel na 50 %, 33 % jih je bilo zaposlenih v tobačni in drugi “lahki” industriji, 5 % pa v kmetijstvu. Število služkinj se je do leta 1959 spet povečalo, in sicer je naraslo na 70 %, druge pa so bile zaposlene v tekstilni, tobačni in živilski industriji. Vseeno je pa treba poudariti, da je bilo med letoma 1956 in 1957 manj nezaposlenih žensk (11,8 %) kot moških (17,1 %) (Murray 1979, 74).

Res pa je, da ta odstotek predstavlja tiste kubanske ženske, ki so aktivno iskale službo. Večina žensk je še vedno doma vodila gospodinjstvo. Odstotek zaposlenih žensk je bil tako zelo majhen. Za primer prikažemo tabelo:

Tabela 4.1: Odstotek zaposlenih žensk

1919	11,9 %
1931	6,2 %
1943	3,7 %
1953	14,7 %
1958	14,2 %

Vir: Murray (1979, 75).

Iz zgornje tabele lahko razberemo, da je bilo leta 1943 najmanj zaposlenih žensk med vsemi, ki so iskale zaposlitev. Največji odstotek zaposlenih žensk je bil leta 1953. Leta 1958 je odstotek malo manjši. Poudariti je treba, da so vseeno odstotki zelo majhni in brezposelnost zelo visoka.

Kubanske ženske so pred revolucijo trpele izredno zatiranje, ki je značilno za države, v katerih prevladuje imperializem. Leta 1959 je bila brezposelnost visoka, lakota in podhranjenost sta bili močno razširjeni. Velik odstotek prebivalstva je še živel v slamnatih kočah brez elektrike ali tekoče vode (Pary for Socialism and Liberation 2007).

Kontracepcija je bila na voljo, vendar je bil splav nezakonit. Splošno pomanjkanje zdravstvene oskrbe je imelo za posledico, da več kot 80 % rojstev ni bilo opravljenih

v bolnišnicah in mnogo otrok je tako umrlo že kmalu po rojstvu (Party for Socialism and Liberation 2007).

Fleites-Lear (2003, 227) tako meni, da je revolucija, ki je pomembno vplivala na politične in gospodarske spremembe družbe kot celote, prinesla radikalne spremembe za kubansko družino in še posebej za ženske. Novi družbeni projekt, ki je bil pod vplivom seksualne revolucije v zahodnem svetu, je soočil ženske in njihove družine z novimi dilemami. Kubanske ženske, ki so prej veljale za odvisne žene in vestne matere, so prvič odkrivale ideje ženske enakosti.

4.3 Položaj žensk po revoluciji

Ena izmed pglavitnih nalog revolucije je bila sprejetje socialnih pravic žensk. Zmaga Fidela Castra in poraz Batiste sta jim prinesla boljše socialne razmere, dostop do izobrazbe, zaposlitve. Liberalizacijo kubanske ženske je omogočil delavski razred, ki je uničil kapitalistično državo in začel preoblikovati družbo na socialni ravni.

V tem poglavju bomo razdelili pravice žensk na socialne, zdravstvene, izobraževalne in zaposlitvene. Posebej se bomo pa še posvetili položaju žensk v zasebni sferi, torej v družini.

4.3.1 Pravice žensk v izobraževanju

V prvih dveh letih po revoluciji je nacionalni kampanji za pismenost uspelo dvigniti osnovno (stopnja prvega razreda) pismenost iz 75 % na 96 %. Kampanja, ki je bila rpodprta s strani socialnih in političnih organizacij, je bila predhodnik brezplačnemu in obveznemu šolstvu za vse otroke do 9. razreda ter brezplačni nočni šoli za odrasle. Subvencioniranje založniških hiš je tudi omogočilo knjige za vse. Do leta 1988 je pismenost odraslih narasla na 97 % (Fleites-Lear 2003, 280).

Za podrobnejšo razlago pa lahko še omenimo podatke Marie Dominiguez (2009, 87), ki nam povedo, da se je v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja število srednješolskih maturantk povečalo za 12,75-krat, medtem ko se je število maturantov povečalo le za 4,76-krat. Pred letom 1959 pa sta bili le dve diplomantki od desetih diplomantov, leta 1980 so bile že štiri, po letu 1990 pa jih je bilo že kar sedem od desetih.

Poleg visoke pismenosti žensk je tudi naraslo število žensk z višjo izobrazbo, in ne samo v "ženskih poklicih" (učiteljice in negovalke), ampak tudi na moških področjih. Do leta 1985 je 28 % žensk imelo višjo izobrazbo, leta 1960 le 3 %. Odstotek iz leta 1985 pa je podoben tistim v Argentini, Costa Rici in drugih naprednih državah Latinske Amerike, vendar pa, kot je Francesca Miller poudarila, "pomembna razlika /.../ v Kubi je, da se mlade ženske bolj pogosto odločajo za študij zahtevnih znanosti in tehnologij (Fleites-Lear 2003, 280).

Trenutno je na Kubi 17 univerz in 58 višješolskih ustanov. Velik odstotek vseh izdanih knjig pa je namenjeno učbenikom. Leta 2005 jih je bilo izdanih kar 84 % od vseh knjig (Dominiguez 2009, 86).

4.3.2 Pravice žensk v zaposlovanju

Pomemben prvi korak k integraciji ženske v zaposlovanje je bilo prostovoljno delo, ki je bilo razširjeno skozi 60. leta prejšnjega stoletja. Leto 1968 pa je prineslo pomembne vključitve žensk v delovno silo, in sicer s pomočjo iniciative ogromne kampanje Federacije žensk na Kubi (Toro-Morn 2002, 35). Cilj te kampanje je bilo vsako leto za polni čas zaposliti 100.000 žensk.

Res pa je, da pojem prostovoljno delo, kot ga poznamo pri nas, na Kubi ni mišljeno kot dobrodelno delo, ampak kot delo, ki pomaga ženskam priti do delovnih navad in plačanega dela (Murray 1979, 69). To delo je največkrat obsegalo pomoč v bolnišnicah, šolah in pri učenju osnovnih higienskih navad.

Če primerjamo čas pred revolucijo in čas po njej, lahko razberemo nekaj statističnih podatkov. Na primer leta 1995 so ženske predstavljale 40,6 % delovne sile, leta 1959 pa samo 15 %. Leta 1981 je bilo približno 50 % delavk starih med 25 in 44 let, pred revolucijo pa samo okoli 20 % (Fleites-Lear 2003, 278).

Tabela 4.2 prikazuje prikazuje odstotek žensk na različnih delovnih mestih v letu 1975.

Tabela 4.2: Odstotek žensk na različnih delovnih mestih leta 1975

POKLICNA STRUKTURA LETA	ODSTOTEK
1975	ŽENSK
Uprava	67,5 %
Tehnični poklici	49,1 %
Storitvena dela	48,7 %
Vodje (menedžerke)	15,3 %
Proizvodne delavke	11,6 %

Vir: Murray (1979, 69).

Leta 1975 je bilo tako največ žensk zaposlenih v upravi, najmanj pa v proizvodni panogi.

Ženske so po revoluciji dobile tudi pravico do politične participacije, po drugi strani pa niso smele ustanoviti svoje organizacije zunaj sistema (Fleites-Lear 2003, 287). Dober primer take organizacije, ki je znotraj sistema, nam predstavlja Federacija kubanskih žensk, ki deluje pod okriljem komunistične stranke.

Na drugi strani imamo spoštovano organizacijo *Damas de Blanco* (Ženske v belem), ki je leta 2005 dobila nagrado Saharov³, na Kubi pa velja za nezakonito in preganjano. Skupina *Damas de Blanco* je sestavljena iz žen, mater, hčer političnih zapornikov. Oktobra 2010 je objavila seznam 113 zapornikov, ki so zaprti zaradi političnih razlogov. Še istega leta sta bili dve članici pretepeni s strani policije in pridržani, ker sta v Havani protestirali z napisom "Down with the rasism and long live human rights" (Human Rights Watch 2011).

Vseeno pa so kubanske ženske kar dejavne v parlamentu in po odstotku žensk se uvrščajo na sam vrh.

Tu bomo predstavili tabelo, ki prikazuje odstotek žensk v parlamentu od leta 1976 do 2008, torej do zadnjih parlamentarnih volitev.

3

Nagrada za svobodo misli, ki jo Evropski parlament podeljuje vsako leto.

Tabela 4.3: Ženske v parlamentu

VOLILNO LETO	ŠT. SEDEŽEV V PARLAMENTU	ŠT. ŽENSK	ODSTOTEK ŽENSK
1976*	481	107	35,34 %
1981	499	113	22,64 %
1986	510	173	33,92 %
1993	589	134	22,75 %
1998	601	166	27,62 %
2003	609	219	35,96 %
2008	614	265	43,16 %

Vir: Human Rights Watch (2011).

*nova ustava

Iz tabele lahko razberemo, da v parlamentu sedi trenutno največ žensk, najmanj so jih pa izvolili leta 1981 in 1993.

Čeprav so po zakonu glede zaposlovanja ženske enake moškim, pa vendar najbolj pomembna mesta v vladi, in tudi v drugih sektorjih zaposlovanja, zasedajo moški.

“Kljub temu so ženskam politična srečanja omogočila pobeg svojim staršem, možem ter 'krpi in metli'. V svojih novih aktivnostih so tako tudi postale cenjene ne več po deviškosti ali 'spodobnosti' (v tradicionalnem smislu), ampak po inteligenci, skrbnosti in obnašanju kot delavk in študentk “(Fleites-Lear 2003, 281).

4.3.3 Pravice žensk v zdravstvu

Leta 1960 je Che Guevara v svojem govoru »O revolucionarni medicini« opozoril, da morajo zdravniki zagotavljati zdravstvene storitve za vse ljudi. Eden od prepričanj socializma je, da je odgovornost vlade, da nudi brezplačno zdravstveno oskrbo za vse državljane. Kubanska vlada tako meni, da je njen zdravstveni sistem, eden izmed največjih uspehov revolucije. V 40. letih po kubanski revoluciji se je pričakovana življenjska doba tako mater kot dojenčkov povečala, umrljivost pa se je občutno zmanjšala (Bernal 2001, 62). Leta 2012 je bila pričakovana življenjska starost žensk 80,27 let (Index Mundi 2013).

Načrtovanje družine je mišljeno kot temeljna pravica in okrog 77 % kubanskih žensk uporablja eno od oblik kontracepcij. Povprečno število predporodnih zdravstvenih obiskov na žensko se je povečalo iz 17,2 leta 1992 na 23,6 leta 1996. Stopnja prekinitve nosečnosti se je med letoma 1992 in 1996 zmanjšala iz 70 na 59,4 na 100 porodov. Umrljivost mater se je zaradi zapletov med nosečnostjo, porodom in v poporodnem obdobju s 3,3 na 10,000 živorojenih otrok v letu 1992 znižala na 2,4 leta 1996. Umrljivost iz vseh vzrokov med ženskami v starosti od 50 do 64 let je bila 8,4 na 1000 žensk v letu 1996 (Pan American Health Organization 2001).

Splav po revoluciji postane zakonit, kar pa je zelo redko za države Latinske Amerike. Prepovedan je na primer v Čilu, Nikaragvi in El Salvadorju.

Splav in kontracepcija v vseh oblikah sta podani svobodno in brez kakršnih koli zahtev. Te storitve so na voljo kot način zagotavljanja ženskam "reproduktivnega zdravja", kot tudi "pravice" do načrtovanja družine. Vendar pa Population Research Institute (1995) opozarja, da je Kuba latinskoameriška država z najvišjo stopnjo splavov (62 % vseh nosečnosti) ter da zdravniki delajo pod velikim pritiskom s strani različnih zdravstvenih služb in prav tako tudi pod pritiskom statistike. Zaradi tega tudi sprejemajo skrajne ukrepe: da bi znižali umrljivost dojenčkov in mater, povečujejo uporabo kontracepcije in splava. Mnogi otroci tudi ne postanejo del statistike umrljivosti dojenčkov, ker so bili ubiti pred rojstvom.

4.3.4 Ženske in družinsko življenje

Družinski zakonik (*Código de la Familia*) iz leta 1975 razglša, da bi si morala oba partnerja deliti enakopravno breme v gospodinjstvu in skrbi za otroke. Vendar pa, kot je mnenja Fleites-Learjeva (2003, 284), te ideje niso izvršljive z zakonom in tudi ni organizacij, ki bi pomagale družinam pri psiholoških in emocionalnih ovirah, da bi premagale mačize. V mnogih gospodinjstvih babice in njihove hčerke ohranjajo *status quo* tako, da vsiljujejo seksistične ideje primerne vedenja za fante (agresivno, provokativno, posvetno) in dekleta (pasivno, negovalno, skrb za dom).

Prepričani so celo, da z učenjem kuhanja in čiščenja vsiljujejo fantom homoseksualnost.

Kljub egalitarni edikciji v kubanski ustavi in načelom iz Družinskega zakonika iz leta 1975 se ženske v širši javnosti štejejo odgovorne za gospodinjstvo in tudi sama zakonodaja krepi to prepričanje: ženski so po zakonu dodelili porodniški dopust, da skrbi doma za otroke, moški pa nimajo te pravice. Ob ločitvi je tudi večja verjetnost, da mati dobi popolno skrbništvo nad otroki.

Kubanske ženske se poročajo v zelo mladih letih in v preteklih letih je bilo 60 % žensk, ki so rodile, mlajših od 24 let. Vendar pa so ločitve zelo pogoste in druga poroka je zelo verjetna. Za primerjavo lahko vzamemo revolucionarno leto 1959 in leto 1974. Leta 1959 je bilo tako 8,5 ločitev na 100 porok, leta 1974 pa že 30,2 na 100 porok (Murray 1979, 64). Danes je Kuba tretja država z največjim odstotkom ločitev na 1000 prebivalcev, in sicer 3,72 % (Aneki.com 2013).

Omenimo lahko tudi podatke Združenih narodov iz prejšnjega leta (UN World Marriage Data 2012), ki prikazujejo, da je 23,1 % kubanskih žensk, starih med 15 in 19, poročenih, ločenih ali pa so že vdove. Vendar pa je poroka s starostjo omejena in oba, moški in ženska, moreta biti stara vsaj 18 let. Čeprav obstajajo posebne okoliščine (t. i. posebni razlogi), ki dovoljujejo poroko ženskam starih 14 let, moškim pa 16 (Social Institutions & Gender Index 2013).

Rodnost med ženskami je padla na 1,45 otroka na žensko (2012) in ta padeč rodosti se je začel po gospodarski krizi v 90. letih prejšnjega stoletja (Global Health Facts 2013). Zanimivi so pa tudi podatki glede porok. Leta 1959 je bilo tako 30,000 porok, leta 1969 pa je število naraslo na že 85,000 (Murray 1979, 64).

Fizično nasilje ni razširjeno v kubanskih domovih, kar je v nasprotju z večino drugih držav v Latinski Ameriki, kjer, kot je povedal Amnesty International v svojem poročilu leta 2004, neustrezna zakonodaja ne preprečuje nasilja nad ženskami.

Vendar pa ustavni zakoni in izobraževalni programi niso dovolj, da bi spremenili tradicionalno človeško obnašanje in kulturo ter niti sam Fidel Castro ne more biti ravno za zgled podobi družinskega življenja, kajti do danes je ostal neporočen in njegovo zasebno življenje je tudi bolj ali manj skrito pred očmi javnosti.

Zanimivi podatek je tudi, da med letoma 1953 in 1959 Fidel Castro v svojih govorih ni niti enkrat omenil družine (Fleites-Lear 2003, 286).

Družinski zakonik je tako nadomestil predrevolucionarne zakone o družini, ločitvi, posvojitvi in preživnini. Vseeno pa je najbolj kontroverzni del predstavljal del med členoma 24 in 28, ki pravi, da ženske morajo biti enakopravne v zakonu ter da morajo moški sodelovati pri hišnih opravilih in pri vzgoji otrok (Toro-Morn 2002, 35).

5 ZAKLJUČEK

Ženski je Fidel Castro omogočil enakopravnost, dal ji je možnost, da tudi ona postane odvetnica, kot je on sam. Poskrbel je, da ima enake možnosti do izobraževanja, kot jih ima njen mož.

Po ustavi je tako enakopravna kubanskemu moškemu in v javni sferi je ta enakopravnost dobro razvidna. Po revoluciji se je položaj žensk v zaposlovanju in izobraževanju vidno izboljšal in kar je bilo pod Batistovo vladavino nedosegljivo, je po revoluciji postalo samoumevno, kot je na primer pismenost kmečkih žena. Začele so živeti boljše življenje. Torej lahko odgovorimo na prvo vprašanje, ki pravi, **da se je položaj žensk po letu 1959 izboljšal**. Same lahko tudi razpologajo s svojim telesom in to brezplačno. Brez skrbi lahko pridejo do kontracepcije in imajo pravico do splava.

Čeprav je ženska dosegla enakopravnost v zaposlovanju in ima pravico do plačanega porodniškega dopusta, se še vseeno bori za enakopravnost v lastni hiši. To je pa verjetno posledica tudi tega, da se kubanske ženske poročajo v zelo ranih letih in se zaradi svoje mladosti ne morejo in ne znajo postaviti za sebe in zahtevati ravnanje, ki bo za njih spoštljivo in enakovredno moškemu. Posledica neenakopravnosti v družini je pa tudi v sami kulturi. Vzgoja žensk v podrejeno in ubogljivo ženo je še precej pogosta in pričakovana. **Iz tega lahko razberemo, da se je življenje žensk izboljšalo v javni sferi in ne v zasebni**. Kubanska družba je tako še precej seksistična.

Če bi brali zgolj napisane zakone, bi govorili o družbi, v kateri so ženske skoraj popolne, vendar pa obstaja razlika med normativnim in dejanskim. Treba je namreč te zakone upoštevati ter jih vpeljati v vse sfere družbenega in javnega življenja.

Leta 2008, po skoraj polovici stoletja, je Fidel Castro predal predsedovanje Socialistične Republike Kube mlajšemu bratu Raulu, ki se je lotil na novo preoblikovanja in oživljanja ekonomskega sistema. Kapitalizem je tako začel uradno prodirati na otok. Prehod dobrin in ljudi se je sprostil. A bo to na dolgi rok dobro za deželo, ki se lahko pohvali s socialnim zdravstvom? A bo ohranila pozitivne strani

svojega sistema, kot je na primer brezplačno izobraževanje? Ali pa bodo spremembe prisotne tudi na teh področjih? Položaj ženske je tako samo eno izmed vprašanj, ki ga je vredno obravnavati v primeru Kube in njenega politično-ekonomskega projekta. Pri tem ne smemo spregledati problema omejevanja ekonomske svobode. In čeprav nam številne študije danes ravno zaradi tega vprašanja ponujajo problematično sliko Kube, pa ne gre spregledati, da je Kuba po Happy Planet Indexu (2003) ena izmed srečnejših narodov, in sicer je na 12. mestu izmed 151 držav ter tako prekaša vse države zahodnega sveta. Steklenička Coca-Cole torej ne prinaša Kubancu sreče, ampak ples na ulicah, pisani karnevali in prostrani pogledi na neokrnjeno naravo. Tega pa ne more kupiti noben denar.

6 LITERATURA

Aguirre, E. Benigmo. 2002. Social Control in Cuba. *Latin American Politics and Society* (44): 67–98.

Aneki.com. 2013. Dostopno prek:
http://www.aneki.com/list_countries.php?t=Highest%20Divorce%20Rates%20in%20the%20World&slide=3 (23. januar 2013).

Arendt, Hannah. 1973. *On revolution*. London: Penguin Books.

Bebel, August. 1960. *Ženska in socializem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Bernal, Stephanie. 2001. Women's Health Care in Cuba: Observations of Medical Facilities in Cerro, Havana. *The Journal of California State University* (1): 61–73.

Carter, Jeff, Michael Bernhard in Glenn Palmer. 2012. Social revolution, the State, and War: How Revolutions Affect War-Making Capacity and Interstate War Outcomes. *Journal of Conflict Resolution* (56): 439–466.

Chinchilla, Stoltz Norma. 1977. Mobilizing Women: Revolution in the Revolution. *Latin American Perspectives* (4): 82–102.

Clements, Barbara Evans. 1997. *Bolshevik Women*. Cambridge: University Press.

Constitution of the Republic of Cuba, 1992. Dostopno prek: <http://www.cubonet.org> (18. januar 2013).

Cranston, Maurice. 1989. The French Revoluciton in the Minds of Men. *The Wilson Quarterly* (13): 46–55.

De Beauvoir, Simone. 1999. *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.

Dominiguez, Maria Isabel in Victoria Furio. 2009. Cuban Social Policy: Principal Spheres and Targeted Social Groups. *Latin American Perspectives* (36): 81–94.

Federation of Cuban Women. 2011. Dostopno prek: http://www.stanford.edu/group/womenscourage/communitybasedsolutions/the_federation_of_cuban_women.html (28. oktober 2012).

Ferfila, Bogomil. 2006. *Svet na dlani*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fleites-Lear, Marisela, ur. 2003, *Women, Family and the Cuban Revolution*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Foran, John. 2009. Theorizing the Cuban Revolution. *Latin American Perspectives* (36): 16–30.

Global Health Facts. 2013.

Dostopno prek: <http://kff.org/global-indicator/totalfertility-rate/> (23. april 2013).

Gonzales, Mike. 2004. *Che Guevara and the Cuban Revolution*. London: Bookmarks Publications Ltd.

Gott, Richard. 2004. *Cuba: a new history*. New Haven, London: Yale University Press.

Happy Planet Index. 2013. Dostopno prek: <http://www.happyplanetindex.org/data/> (15. april 2013).

Harris, L. Richard. 2009. Cuban Internationalism, Che Guevara, and the Survival of Cuba's Socialist Regime. *Latin American Perspectives* (36): 27–42.

Heredia, Fernando Martinez in Janell Pierce. 1991. Cuban Socialism: Prospects and Challenges. *Latin American Perspectives* (18): 18–37.

Hinze, Malena. 2007. *The revolutionary role of women in Cuba*. Dostopno prek: http://www2.pslweb.org/site/News2?page=NewsArticle&id=10686&news_iv_ctrl=1044 (24. oktober 2012).

Human Rights Watch. 2011. Dostopno prek: <http://www.hrw.org/world-report-2011> (15. oktober 2012).

Index Mundi. 2012. Dostopno prek: <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=cu&v=74> (14. oktober 2012).

Jalušič, Vlasta. 1992. *Dokler se ne vmešajo ženske*. Ljubljana: Krt.

Kadlec, Dan. 2013. Lessons in Socialism: How Cuba Can Become Relevant Again. *Time*, 6. februar. Dostopno prek: <http://business.time.com/2013/02/06/lessons-in-socialism-how-cuba-can-become-relevant-again/#ixzz2LlizDG7C> (20. marec 2013).

Kroeber, B. Clifton. 1996. Theory and History of Revolution. *Journal of World History* (7): 21–40.

Lenin, Vladimir. 1949. *Država in revolucija*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Lev, Kreft. 1975. *Zgodovina in revolucija*. Ljubljana: Mladinska Knjiga.

Marcuse, Herbert. 2004. *Um in revolucija: Hegel in nastanek teorije družbe*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Meyer, G. Alfred. 1977. *Marxism and the Women's Movement*. Stanford: Stanford University Press.

Mill, John Stuart in Harriet Taylor. 2005. *Podrejenost žensk: Zgodnja eseja o zakonu in ločitvi*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Murray, Nicola. 1979. Women and the Cuban Revolution, Part 1. *Feminist Review* (2): 57–73.

Pan American Health Organization. 2001. Dostopno prek: <http://new.paho.org/cub/> (21. oktober 2012).

Party for Socialism and Liberation. 2012. Dostopno prek: <http://www.pslweb.org/> (24. november 2012).

Population Research Institute. 1995. Dostopno prek: <http://www.pop.org/> (21. november 2012).

Porter, Cathy. 1987. *Women in Revolutionary Russia*. Cambridge, 1987.

Rapping, Elayne. 1980. Cuban Women. *Off Our Backs* (10): 7.

Ravsberg, Fernando. 2012. Tax Time in Cuba. *Havanatimes*, 17. januar. Dostopno prek: <http://www.havanatimes.org/?p=59866> (23. Marec 2013).

Rychkova, Cheryl Adams. 2009. *Dutiful Daughters: Women in Revolutionary Russia 1860–1917*. Dostopno prek: <http://www.oocities.org/mushkah/WomenRevolution> (15. februar 2013).

Social Institutions & Gender Index. 2012 Dostopno prek: <http://genderindex.org/country/cuba> (23. januar 2013).

Selbin, Eric. 2009. Conjugating the Cuban Revolution: It Mattered, It Matters, It Will Matter. *Latin American Perspectives* (36): 21–29.

Szulc, Tad. 1988. Fidelismo. *The Wilson Quarterly* (5): 48–63.

Toro-Morn, Maura I., Anne R. Roschelle in Elisa Facio. 2002. Gender, Work and Family in Cuba: The Challenges of the Special Period. *Journal of Developing Societies* (18): 32–58.

Trenc-Frelj, Irena. 1999. *Kronika 20. stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Villa, Jose de in Jurgen Neubauer. 2008. *Maximo lider: Biografija Fidela Castra*. Tržič: Učila International.

Wolf, Eric R. 2011. *Kmečke vojne 20. stoletja*. Ljubljana: Založba Cf.

Wollstoncraft, Mary. 1993. *Zagovor pravice ženske*. Ljubljana: Krt.

World Marriage Data. 2013. Dostopno prek:

<http://www.un.org/esa/population/publications/WMD2012> (23. april 2013).

Zagorac, Dean in Vlasta Jalušič. 2004. *Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije.